

نقش عملیات شبانه در پیروزی عملیات‌های هشت سال دفاع مقدس

عباسعلی سلمانی^۱، محمد بلخی^۲، حسین فیضی^۳

تاریخ دریافت: ۱۳/۰۷/۱۴۰۰

تاریخ پذیرش: ۲۶/۰۸/۱۴۰۰

چکیده

پدیده جنگ در کلیه منابع، اشاره به منازعه مسلحانه دارد و با پیشرفت تکنولوژی شیوه‌های جنگ نیز تغییر کرده است. تفاوتی که دفاع مقدس با سایر جنگ‌ها داشت در انتخاب شیوه‌ها و تاکتیک منحصر به فرد است. مؤثرترین تاکتیک در صحنه نبرد نیز استفاده از تک شبانه است. این پژوهش با عنوان «نقش عملیات شبانه در پیروزی عملیات‌های هشت سال دفاع مقدس و کارکرد آن در جنگ با آمریکا» مورد توجه محقق قرار گرفته است. سؤال اصلی عبارت است از «تک‌های شبانه چه تأثیری در پیروزی عملیات‌های هشت سال دفاع مقدس داشته است؟». این تحقیق به لحاظ هدف کاربردی و روش تحقیق توصیفی، تحلیلی و پیمایشی است. در بخش گردآوری اطلاعات درباره هشت سال دفاع مقدس و تک شبانه، با استفاده از روش کتابخانه‌ای و مراجعه به اسناد و مدارک موجود در حد مقدور تلاش شده است اطلاعات مورد نیاز گردآوری و تحلیل محتوا شود. نتایج حاصل نشان داده که تک شبانه توانسته با محدود کردن توانایی‌های رزمی، توپخانه‌ای و زرهی دشمن و نفر و تجهیزات انسانی کارآمد، خود را جایگزین تک روزانه کند، در واقع تک شبانه می‌تواند در شرایط نامتقارن جایگزین تک روزانه شود.

کلیدواژه‌ها: تک شبانه، دفاع مقدس، عملیات، تاکتیک.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱- استادیار دانشگاه جامع امام حسین(ع).

۲- پژوهشگر دانشگاه افسری و تربیت پاسداری امام حسین(ع).

۳- کارشناس ارشد مدیریت امور دفاعی.

مقدمه

کشمکش‌ها و چالش‌های غرب با اسلام پس از حوادث ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ وارد فاز جدیدی شد و اسلام به‌عنوان خطرناک‌ترین و بزرگ‌ترین دشمن غرب از منظر سران نومحافظه‌کار کاخ سفید به افکار عمومی آمریکا و غرب معرفی شد.

سند راهبرد امنیت ملی قرن بیست و یکم ایالات متحده، خاورمیانه را به‌عنوان پایگاه اصلی نشانه رفته و با اتخاذ راهبرد جنگ پیش‌دستانه، درصدد تغییر و دگرگون‌سازی سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و حتی جغرافیایی است. هدف اصلی آمریکا از طرح موسوم به خاورمیانه بزرگ، علاوه بر واژگون‌سازی تعدادی از دولت‌های ناهمسان با سیاست‌های منطقه‌ای این کشور، سلطه بر منطقه مهم و استراتژیک خاورمیانه است. بر پایه این راهبرد و به بهانه‌های واهی مانند مبارزه با تروریسم، از بین بردن سلاح‌های کشتار جمعی و ترویج دموکراسی در منطقه، افغانستان و عراق اشغال شدند. اما پس از حدود چند سال از حضور خسارت‌بار آمریکا در منطقه، به‌زعم استراتژیست‌های آمریکایی و صاحب‌نظران جهان و همچنین ظواهر ماجرا، بازنده اصلی این لشکرکشی عظیم و پرهزینه مالی و انسانی، آمریکایی‌ها هستند؛ بنابراین برای کنترل چیزی که با عنوان بیداری اسلامی درصدد جلوگیری از گسترش آن هستند و محور آن را جمهوری اسلامی ایران می‌دانند، در بی‌ثبات‌سازی داخلی، ایجاد تقابل بین شیعه و سنی، روی آوردن به ائتلاف‌های جدید از کشورهای عرب و میانه رو هستند و حتی تهدید نظامی علیه ایران را از مهم‌ترین محورهای خود قرار داده‌اند. در آن سوی قضیه بر تارک کارنامه جمهوری اسلامی در طول هشت سال دفاع مقدس عملیات‌های متعددی می‌درخشد که هر کدام به تنهایی برای افتخار یک ملت کافی است. آنچه در پهنه و سناریوی این عملیات‌ها می‌درخشد استفاده از تاکتیک تک‌شبهانه است که بدون اغراق در موفقیت همه آنها نقش اساسی داشته است. با توجه به این مهم و تجربه گرانقدری که اینک به‌عنوان یک میراث پر ارزش در اختیار نیروهای مسلح جمهوری اسلامی است، می‌توان از آن به‌عنوان یک تاکتیک و روش جنگی علیه آمریکا در برخورد احتمالی ما بین جمهوری اسلامی و آمریکا استفاده کرد. لذا بر ماست که با تحقیق و تفحص و به‌روز کردن شیوه‌های تک‌شبهانه و تغییراتی که باید در استفاده از آن لحاظ کرد، از آن به‌عنوان یک حربه و روش غیرمتصور برای آمریکایی‌ها، علیه آنها استفاده کنیم.

بیان مسئله

رزمندگان دوران دفاع مقدس، به علل مختلف از جمله تحریم‌ها از جانب استکبار و در نتیجه نداشتن ابزار لازم برای جنگ تمام‌عیار و به کارگیری توان هوایی و توپخانه‌ای و زرهی و همچنین برای دستیابی به غافلگیری به منظور حذف برتری‌های سه‌گانه عراق از گردونه توان رزم این کشور، تک‌شبهانه را در دستور کار خود قرار دادند و از این تاکتیک تقریباً در تمامی عملیات‌ها استفاده کردند.

ایران اسلامی در طول دوران دفاع مقدس عملیات‌های متعددی برای بازپس‌گیری زمین‌های اشغال‌شده، دفع متجاوز و تنبیه رژیم بعث عراق انجام داد. در تمامی این عملیات‌ها یکی از عناصر مهم «انتخاب زمان آغاز عملیات» بوده است که از عوامل کلیدی در موفقیت یا ناکامی عملیات به‌شمار می‌آید. به همین منظور در طول دوران دفاع مقدس فرماندهان و مسئولان جنگ به این متغیر اصلی یعنی «آغاز عملیات در زمان مناسب» توجه و آن را مدنظر داشته‌اند و به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های قدرت‌سازی صحنه جنگ به کار برده‌اند.

از سوی دیگر، جنگ‌های اخیر آمریکا علیه افغانستان و عراق و شاید در آینده با جمهوری اسلامی، نشان از ناهمگونی آشکار در جنگ دارد که در تمام سطوح هوایی، زمینی و دریایی هویداست. بنابراین، کشور ما اگر بخواهد مقابل این تهدید احتمالی و ناهمگون به موفقیت‌های لازم دست یابد، باید تاکتیک‌ها و روش‌هایی فراتر از تاکتیک‌ها و روش‌های گذشته با دشمن هم‌تراز اتخاذ کند.

در این پژوهش از بین سطوح و مؤلفه‌های تهدید ناهمگون، مؤلفه تهدید زمینی ارتش آمریکا مبنای بررسی قرار گرفته است؛ یعنی دشمن در نهایت برای تصرف مناطق، مجبور است از نیروی زمینی خود استفاده کند و رزم نزدیک و زمینی انجام دهد؛ بنابراین در این مرحله از نبرد، نیروهای مسلح جمهوری اسلامی با توجه به در اختیار داشتن تجربه هشت سال دفاع مقدس و پیروزی‌های متعددی که با استفاده از تعیین صحیح زمان آغاز عملیات به‌دست آورده‌اند، می‌توانند با به کارگیری تجارب آن در صحنه جنگ و ایجاد تغییرات در روش‌ها و ابزارها، فاصله فناوری دشمن و خودی را کاهش دهند و از عامل زمان قدرت‌سازی کنند. بنابراین در این تحقیق، محقق به دنبال پاسخ به این سؤال است که تک‌شبهانه چه تأثیری بر پیروزی عملیات‌های هشت

سال دفاع مقدس داشته است و به عنوان یک تجربه موفق چه تأثیری می تواند در پیروزی نبردهای آینده داشته باشد؟ از طرفی با توجه به اینکه تعداد عملیات های انجام شده در دوران دفاع مقدس با این رویکرد زیاد است، به منظور محدود کردن دامنه این پژوهش، چهار عملیات بزرگ (فتح المبین، بیت المقدس، والفجر ۸ و کربلای ۵) که با این تاکتیک انجام و نتایج درخشان و بزرگی داشته اند و همچنین عملیات کربلای ۴ که به رغم اجرای شبانه موفق نبوده است، برای نمونه بررسی می شوند.

سؤال های تحقیق

سؤال اصلی

«تک های شبانه چه تأثیری در پیروزی عملیات های هشت سال دفاع مقدس داشته است؟»

سؤال های فرعی

۱. تأثیر تک شبانه بر محدود کردن توانمندی های زرهی و توپخانه دشمن؛
۲. تأثیر تک شبانه بر دید و تیر دشمن و برتری داشتن موانع؛
۳. تأثیر تک شبانه بر عملیات هوایی دشمن.

روش شناسی تحقیق

نوع تحقیق

این تحقیق از حیث نوع، کاربردی است؛ زیرا در پی آنیم که با گردآوری تجربیات هشت سال دفاع مقدس، درباره شرایط فعلی به شناخت کامل تری از وضعیت در زمان حال برسیم.

روش تحقیق

این تحقیق به لحاظ روش توصیفی، تحلیلی، پیمایشی است. چون پاسخ به مسئله به زمان حال می گردد، از این روش استفاده می کنیم. در اینجا شرایط فعلی را بررسی می کنیم تا جاری را در پرتو آن روشن کنیم و در پی آنیم که با گردآوری داده های کامل تر و مناسب تر درباره شرایط فعلی، به شناخت کامل تری از وضعیت در زمان حال برسیم. برای دستیابی به حقایق گذشته و بررسی عوامل و تبیین موضوع اتخاذ تک شبانه، از روش توصیفی - تحلیلی و برای احصای عوامل

مؤثر و تأثیر آن در جنگ با آمریکا از روش پیمایشی استفاده می‌شود.

ابزار و روش گردآوری اطلاعات

روش به کار رفته برای گردآوری اطلاعات در این تحقیق، کتابخانه‌ای و میدانی است و از ابزار فیش‌برداری، سندخوانی، پرسش‌نامه و مصاحبه استفاده شده است.

اهمیت و ضرورت انتخاب موضوع

نظام جمهوری اسلامی ایران با توجه به محدودیت در امکانات و منابع خود که به واسطه تحریم‌های همه‌جانبه پس از انقلاب با آن روبه‌رو بوده و همچنان ادامه دارد، نیاز دارد با حداقل امکانات، هر گونه تجاوزی را دفع کند و این ممکن نیست مگر اینکه مانند دوران دفاع مقدس با تکیه بر نیروهای خلاق، مؤمن به انقلاب و بسیج ملی، در مقابل هرمتجاوزی تا آخرین نفس ایستادگی کند.

با توجه به اینکه درباره نقش و تأثیر تک شبانه در هشت سال دفاع مقدس، کار تحقیقی مبسوط و مدونی صورت نگرفته و تاکنون در ثبت آن تجارب ارزشمند غفلت شده است و این از وظایف مهم رزمندگان دوران دفاع مقدس است که ضمن بررسی و توصیف چگونگی اجرای تک شبانه، از نتایج آن در برخوردهای احتمالی با دشمنان نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران بهره‌برداری کنند، از این‌رو ضروری است درباره تک شبانه و آثاری که می‌تواند روی تاکتیک‌های دفاعی در جنگ داشته باشد، کنکاشی علمی انجام شود و نتایج آن فراروی رزمندگان اسلام در نبردهای آینده قرار گیرد. بنابراین با انجام این تحقیق، با کمک خداوند، عواید زیر نصیب نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران یا دست کم دانشگاه افسری و تربیت پاسداری امام حسین (ع)، به‌عنوان اولین مکان سرآغاز تولد یک سپاهی، خواهد شد:

- آموزش یگان‌های رزم در مسیر واقعی خود قرار خواهد گرفت.
- هزینه‌های یگان‌های رزم به سرمایه تبدیل خواهد شد.
- تجهیزات لازم رزم در شب در مقابل آمریکا را پیش‌بینی خواهد کرد.
- دید لازم و کافی برای مسئولان ذی‌ربط ایجاد خواهد کرد.
- آمادگی یگان‌های رزم را به دنبال خواهد داشت.

دلایل انتخاب موضوع

سیر تحولات سال‌های اول جنگ تحمیلی و گذر زمان به فرماندهان و رزمندگان ما نشان داد که در برخورد با ارتش عراق، باید از تاکتیک‌هایی استفاده کرد که بتواند ماشین جنگی دشمن را در لحظات اولیه عملیات، زمین گیر کند؛ بنابراین در بررسی‌ها، یکی از نقاط ضعف ماشین جنگی دشمن، ناکارآمدی صددرد او در نبرد شبانه بود. از این رو شب برای آغاز عملیات در نظر گرفته شد که طی سالیان دفاع مقدس بازخورد خوبی داشت. با توجه به اینکه سیر تحولات جهانی در سال‌های آینده یک درگیری احتمالی بزرگ بین سرمایه‌داری غربی و اسلام ناب را نشان می‌دهد، دلایل چندی وجود دارد که می‌تواند انگیزه محقق شود تا روی به تاکتیک مد نظر یعنی تک شبانه تحقیقی علمی انجام دهد. مهم‌ترین این دلایل عبارت است از:

- انتقال علوم و تجربیات به دست آمده در هشت سال دفاع مقدس به نسل‌های بعد؛
- فراموش نشدن این تجربیات گرانقدر بر اثر گذر زمان و گردآوری آن؛
- نیازمندی آموزشی یگان‌های نیروهای مسلح به خصوص پاسداران با توجه به دیدگاه نبرد ناهمگون؛
- علاقه و انگیزه محقق به موضوع پژوهش به عنوان یک پاسدار به ویژه یک مربی آموزشی برای انتقال آن به دانشجویانی که جنگ را درک نکرده‌اند.

سوابق تحقیق

با مراجعه به مراکز علمی و تحقیقاتی و بررسی کتب و جزوه‌ها و پایان‌نامه‌هایی که در اختیار محقق بوده است، مشخص شد تاکنون تحقیقات مدونی درباره موضوع این پایان‌نامه انجام نگرفته است. هرچند در کتب و مقاله‌هایی به طور پراکنده و جزئی مباحثی مطرح شده، اما جوابگوی سؤال اصلی موضوع تحقیق نیست و بیشتر حالت داستان‌پردازی دارد که امید است با این پژوهش بتوان دستاوردهای خوبی برای بهره‌گیری از آن کسب کرد. در این باره کتب و مقالاتی با موضوع مشابه به چاپ رسیده است، اما این پژوهش به دنبال تأثیر تک شبانه در پیروزی‌های هشت سال دفاع مقدس است که در هیچ کدام از کتب، پایان‌نامه‌ها و مقالات به آن پرداخته نشده است. به اسامی برخی از این آثار اشاره می‌شود:

- کتاب تنبیه متجاوز، تجزیه و تحلیل جنگ ایران و عراق، بررسی تحولات سیاسی و نظامی از تابستان ۱۳۶۱ تا فروردین ۱۳۶۷، نگارش دکتر حسین اردستانی؛
- کتاب روزشمار جنگ ایران و عراق، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ؛
- کتاب گذری بر دو سال جنگ، دفتر سیاسی سپاه؛
- کتاب سیری در جنگ ایران و عراق (هشت جلد)، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ؛
- پایان‌نامه با عنوان بررسی عوامل مؤثر بر انتخاب زمان عملیات والفجر ۸، نگارش سید اصغر تولیت، سال ۱۳۸۰، دانشکده دافوس سپاه.
- یکی از کارهای تحقیقی انجام‌شده درباره موضوع، پایان‌نامه مذکور است. این پایان‌نامه درباره عواملی که در انتخاب زمان هر عملیات نقش داشته‌اند، علاوه بر شناخت زمین و جو منطقه عملیات، به اطلاع از وضعیت دشمن هم اشاره و مطالبی بیان کرده است. علاوه بر این، نگارنده به عملیات‌هایی که با عملیات والفجر ۸ از نظر زمین و زمان شروع عملیات شباهت داشته‌اند، پرداخته است. از دید نویسنده پایان‌نامه، بررسی عوامل مؤثر بر زمان عملیات محدود به ساعت «س»، روز «ر» نیست بلکه از ابتدای طرح‌ریزی، شناسایی، استقرار و انجام عملیات تا تصرف اهداف و حتی بحث مقابله با پاتک‌های دشمن، از عوامل مؤثر محسوب می‌شود و با توجه به اینکه انتخاب زمان مناسب برای شروع عملیات، نه تنها در ابتدای عملیات و شروع مانور، بلکه به قبل از شروع مانور یعنی طرح‌ریزی، شناسایی و... بعد از انجام مانور نیز بستگی دارد، با این تحقیق که درباره تأثیر تک شبانه بر پیروزی عملیات‌های هشت سال دفاع مقدس بحث می‌کند، فاصله زیادی دارد.
- پایان‌نامه با عنوان بررسی عوامل مهم موفقیت در عملیات خط‌شکنی والفجر ۸ با تأکید بر عملیات لشکر ۳۱ عاشورا، نگارش حسن بیات، دانشکده دافوس سپاه؛
- در این پایان‌نامه عواملی بررسی شده است که در موفقیت‌های خط‌شکنی عملیات والفجر ۸ توسط لشکر پیروز ۳۱ عاشورا مؤثر بوده است. همچنین این پایان‌نامه دایره تحقیق خود را صرفاً به عملکرد و تاکتیک مورد استفاده لشکر ۳۱ عاشورا محدود کرده است که از نظر دامنه فراگیری مطالب نسبت به این تحقیق، محدود است. همین‌طور از شب به‌عنوان یکی از عوامل مؤثر در موفقیت عملیات خط‌شکنی نام برده است.

تعاریف متغیرها

- **تک شبانه:** تکی است به مواضع دشمن در تاریکی شب به منظور دستیابی به اهداف از پیش تعیین شده (اصول و قواعد اساسی رزم، ۱۳۷۵: ۶۴).

- **پیروزی:** دستیابی به مقاصد امنیت ملی با وجود مداخله دشمن بی آنکه علایق امنیت ملی از نظر سیاسی، نظامی، اقتصادی، اجتماعی و روانی صدمه ببیند یا دچار زیان شود (کالینز، ۱۳۷۰: ۴۸۱).

- **عملیات:** یک اقدام نظامی یا انجام یک مأموریت نظامی استراتژیک، تاکتیکی، خدماتی، آموزشی یا اجرایی و فرایند اجرای رزم شامل جابه‌جایی، تدارک، تهاجم، دفاع و مانور که برای دستیابی به اهداف هر رزم یا نبرد لازم است (نوروزی، ۱۳۸۵: ۴۷۷).

- **هشت سال دفاع مقدس** (جنگ هشت ساله «۱۳۵۹ تا ۱۳۶۷» بین ایران و عراق): مجموعه مجاهدت‌ها، حماسه‌ها، پایمردی‌ها و فعالیت‌های متنوعی که ملت شریف و مسلمان ایران و نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران در طول هشت سال (۲۸۹۵ روز) در برابر تهاجم رژیم بعث عراق به خاک ایران اسلامی انجام دادند و در این امتحان الهی سربلند و پیروز بیرون آمدند (نوروزی، ۱۳۸۵: ۳۴۶).

مبانی نظری پژوهش

تک شبانه

با پیدا شدن دستگاه‌ها و وسایل غیرعامل دید در شب می‌توان تک شبانه را هم تقریباً مانند روز به انجام رساند؛ زیرا این وسایل چنان برد و روشن‌نمایی دارند که هر گونه تک شبانه یا هنگام دید محدود را برای یگان‌های رزمی، پشتیبانی رزمی و پشتیبانی خدمات رزمی میسر می‌کنند و با به کار بستن شیوه‌های اساسی تاکتیکی، مانند استفاده از پوشش و اختفا، اجرای آتش‌های خاموش‌کننده و همکاری گروهی عملیات را به اجرای در روز منحصر و محدود نمی‌کنند.

با استفاده از پیشرفت‌های حاصله، قدرت دید و تکامل وسایل رزم شبانه، آهنگ پیشروی مانورهای شبانه در حدود سرعت پیشروی در روز است و نیز یگان‌های رزم و پشتیبانی رزم می‌توانند با حداکثر کارایی رزمی مبادرت به تک کنند و همراه با آتش‌های پشتیبانی موجود مانور

دهند (عملیات و دستور رزمی ۵-۱۰۰، ۱۳۵۷: ۴۹).

آنچه برای یک نیروی آفندکننده بسیار مهم است، نائل شدن به پیروزی با حداقل تلفات و هزینه در کمترین زمان ممکن است و اینکه چه موقع یگانی تک شبانه یا روزانه را انجام می‌دهد، بستگی به شرایط منطقه عملیات، مقدمات، توانایی‌های دشمن و همچنین توانمندی نیروهای خودی دارد.

استفاده از دو اصل غافلگیری و تأمین، مکمل یکدیگرند و می‌توانند در تک شبانه منظور شوند و قسمتی از عملیات را در شرایط دید کم اجرا کنند. عواملی مانند تاریکی شب، مه، دود و گرد و خاک باعث تقلیل دید دشمن می‌شود. زمانی که نیاز باشد، غافلگیری را به مقدار زیادی تحقق و آثار آتش‌های نشان‌شده دشمن را کاهش دهیم و همچنین امید دستیابی به کلیه اهداف و تحکیم آنها در تاریکی، پیش از آنکه دشمن بتواند یک پاتک رزمی را صورت دهد، بیشتر است؛ به همین علت تک‌های شبانه بر روزانه ترجیح داده می‌شوند (دانشکده فرماندهی و ستاد، ۱۳۷۵: ۴۱).

اجرای تک شبانه در اثنای دید کم، به علت مداومت عملیات، جزو برنامه کار همه یگان‌ها است و نمی‌توان گفت یک یگان از اجرای عملیات شبانه معاف است. بنابراین برنامه تک شبانه باید جزء لاینفکی از برنامه‌های آموزشی یگان را تشکیل دهد. دید کم، که بر اثر عواملی از قبیل تاریکی شب، مه، دود، ابر و گرد و خاک به وجود می‌آید، قدرت پدافندی دشمن را کاهش می‌دهد. بنابراین، تک هنگام تاریکی و در اثنای دید محدود برای یگان تک‌کننده از لحاظ روانی محاسنی در بر خواهد داشت. عامل غافلگیری که در عملیات آفندی مدنظر است، ممکن است در روز به دست نیاید و بتوان در شب آن را به دست آورد (فرید و بهرامی (مترجم)، ۱۳۵۹: ۱۰۲).

سازمان دادن یگان‌ها برای تک شبانه در آفند، هیچ اختلافی با تک روزانه ندارد؛ زیرا هنگامی که از وسایل دید در شب به نحو مطلوب استفاده شود یا موقعیت زمانی و مکانی وضعی را پیش آورد که مجبور به استفاده از روشنایی در شب شویم، اختلاف میان تک شبانه و روزانه در استفاده از روشنایی از بین می‌رود و حداقل اقدامات کنترلی که در روز معمول است در شب نیز به کار می‌رود (فرید و بهرامی (مترجم)، ۱۳۵۹: ۹۸).

تعریف تک شبانه

حمله‌ای است به مواضع دشمن در تاریکی شب به منظور دستیابی به اهداف از پیش تعیین شده (دانشکده فرماندهی و ستاد سپاه، ۱۳۶۷: ۶۴).

منظور از تک شبانه

سرعت در انجام مأموریت، به دست آوردن ابتکار عملیات، اجتناب از تلفات با استفاده از عبور از زمینی که امکانات دید دشمن را در روز میسر می‌کند، استفاده از مزایای تاریکی شب به منظور غافلگیر کردن دشمن، کم کردن آثار آتش‌های هوایی و زمینی دشمن، بهره‌برداری از محدودیت‌های دید و تیر دشمن، ایجاد تعادل نسبی در توان رزمی، بهره‌برداری از نقاط ضعف دشمن، کاهش قدرت مانور و آتش یگان‌های رزمی دشمن، ایجاد رعب و وحشت در دشمن، حفظ دور تک و ادامه فشار به دشمن برای حفظ تماس مداوم و جلوگیری از تجدید سازمان وی و جلوگیری از برقراری یگان‌های تقویتی و جلوگیری از آماده کردن مواضع پدافندی در شب و استفاده از مزایای سلاح‌های سبک در رزم نزدیک توسط نیروهای خودی (دانشکده فرماندهی و ستاد سپاه، ۱۳۶۷: ۶۷).

مشخصات تک شبانه

- متکی به رزم نزدیک: چون امکان استفاده از آتش‌های نشان‌شده و تطبیق آتش‌های پشتیبانی با مانور عده‌ها در شب از روز مشکل‌تر است، امکان اجرای رزم نزدیک به مراتب بیش از تک روزانه وجود دارد (دانشکده فرماندهی و ستاد سپاه، ۱۳۶۸: ۷۳).

- استفاده نکردن مؤثر از آتش‌های طرح‌ریزی‌شده: آتش‌های تهیه معمولاً در تک شبانه اجرا نمی‌شود و بایستی از آتش‌هایی که قبل از آغاز تک و به‌طور معمولی اجرا می‌شود، بهره‌برداری کرد (دانشکده فرماندهی و ستاد سپاه، ۱۳۶۸: ۷۳).

- پیچیدگی در هدایت و کنترل عملیات: تک شبانه با عبور یگان‌ها از خط عزیمت و پیشروی به سمت خط احتمالی گسترش آغاز می‌شود. همه فرماندهان باید به منظور اطمینان از حرکت صحیح یگان‌ها، حفظ سمت و هماهنگی تک با سایر یگان‌ها تا آنجا که امکان دارد، در جلو حرکت کنند. از عناصر گشتی به منظور برقراری تأمین در جلو یا جناحین ستون،

علامت‌گذاری راه‌ها و هدایت یگان‌ها به سمت خط احتمالی گسترش استفاده خواهد (دانشکده فرماندهی و ستاد سپاه، ۱۳۶۸: ۸۱).

- پیچیدگی در سمت حرکت: فرماندهان مسیری را که بایستی یگان تا نقطه رهایی طی کنند، با دادن یک سمت مشخص، به سوی هدف راهنمایی می‌کنند (فرید و بهرامی (مترجم)، ۱۳۵۹: ۳۱-۳۶ و ۱۳۵۸: ۱۱۵).

- تعیین اهداف کم‌عمق: تک شبانه وقتی اجرا می‌شود که در نظر است یگان‌ها در پناه تاریکی و به منظور غافلگیر کردن دشمن تا آنجا که امکان دارد به دشمن نزدیک شوند. این نوع تک معمولاً به علت اشکالات کنترلی و حفظ سمت علیه هدف‌های عمیق، طرح‌ریزی و اجرا نمی‌شود. لذا هدف‌ها کاملاً مشخص و عمق آن به اندازه‌ای است که با اجرای یک هجوم تصرف و اشغال می‌شود (دانشکده فرماندهی و ستاد سپاه، ۱۳۶۸: ۷۱).

- طرح‌ریزی مشروح و ساده: طرح‌ریزی برای اجرای تک شبانه به صورت جزء به جزء تهیه می‌شود و هنگام اجرا، آن قابلیت انعطافی را که برای عملیات روزانه معمول است در بر نخواهد داشت. تأکید برای طرح‌ریزی در تک شبانه روی مواردی از قبیل سادگی طرح، آرایش‌های ساده و سادگی نوع مانور خواهد بود (دانشکده فرماندهی و ستاد سپاه، ۱۳۶۸: ۱۰۳).

ملاحظات اساسی تک شبانه

برای رسیدن به موفقیت در تک آفندی شبانه، اقدامات مشخص زیر باید به اجرا در آید:

- شاید لازم شود فرماندهان به طرف جلو حرکت کنند.
- ساده کردن طرح‌ها؛
- سازماندهی صحیح نیروها؛
- توزیع تجهیزات سازمانی دید در شب؛
- مخفی نگه داشتن اقدامات آمادگی؛
- کنترل نیروهای مانوری؛
- اجرای یک شناسایی دقیق با استفاده از عناصر راهنما (آیین‌نامه نظامی ۷-۳۰، ۱۳۸۶: ۱۴۴).

ملاحظات اساسی تک شبانه در جنگ آینده

- تک شبانه توسط تعداد زیادی از واحدها، حداکثر در سطح گردان اجرا می شود.
- در تک شبانه، حداکثر استفاده از زمین برای اختفای حرکات انجام می گیرد.
- تک شبانه با هدف انهدام دشمن صورت می گیرد و تصرف زمین هدف ثانوی است.
- حداکثر غافلگیری و فریب دشمن در این تک مد نظر است.
- آمادگاری در تک شبانه مقدور نیست، واحدها و افراد باید از نظر مهمات، سوخت، آب، غذا و خدمات درمانی برای دوره عملیات خود کفا باشند.
- تک شبانه، با فرض قطع ارتباطات مخابراتی و با تکیه بر سیستم ارتباطات غیرالکترونیک، باید انجام گیرد؛ لذا اقدامات کنترلی در تک شبانه مهم است.
- تک شبانه به صورت طرح ریزی متمرکز و اجرای غیر متمرکز انجام می شود.
- تک شبانه معمولاً با یک تک فریب از یک جناح و عملیات تلاش اصلی از جناح دیگر همراه است.
- در تک شبانه در مرحله اول، درگیری با رده های تأمیننی انجام نمی شود، بلکه رده های تأمین دشمن دور زده می شوند و حرکات مخفی، پوشیده و غافلگیرانه به سمت عمده قوای دشمن انجام می شود (دکترین آمادگی یگانی، ۱۳۸۵: ۱۹۳).

انواع تک شبانه

تک های شبانه معمولاً به شیوه های زیر اجرا می شود:

- بدون روشنایی و پیاده؛
 - با روشنایی و سواره؛
 - ترکیبی از دو شیوه بالا.
- در تک شبانه بدون روشنایی و پیاده، فرمانده در نظر دارد که به حداکثر غافلگیری از طریق اختفا دست یابد. تک شبانه با روشنایی و سواره مثل عملیات روزانه است، اما با استفاده از روشنایی مصنوعی اجرا می شود و معمولاً برای حفظ دور تک و ادامه فشار به دشمن یا زمانی به اجرا درمی آید که غافلگیری زیاد مد نظر نباشد. در دور تک شبانه سواره جایی که زمین مساعد است،

ممکن است از روشنایی تا مدتی استفاده نشود. این عمل اگر صحیح طرح‌ریزی و سریع اجرا شود، می‌تواند به غافلگیری و عمل ضربت و موفقیت منجر شود.

انتخاب نوع تک شبانه، به میزان غافلگیری مد نظر، زمین و مواضع پدافندی دشمن، مقدمات روشنایی، قدرت کنترل و مهارت نیروهای عمل‌کننده و میزان روشنایی طبیعی بستگی دارد (دکترین آماد یگانی، ۱۳۸۵: ۷۷).

هر یک از انواع تک‌های شبانه دارای خصوصیتی است که آنها را به لحاظ تاکتیکی از یکدیگر جدا می‌کند. این خصوصیات عبارت‌اند از:

خصوصیات تک بدون روشنایی: در این نوع تک، می‌توان به غافلگیری دست یافت، بدون کشف شدن می‌توان به خط احتمالی گسترش رسید، شرایط دور زدن یا نابود کردن نیروهای تأمینی دشمن امکان‌پذیر است، وسایل دیدبانی، مراقبتی و هدف‌یاب دشمن را می‌توان خنثی کرد، موانع را می‌توان بدون روشنایی دور زد یا شکافت، زمان برای طرح‌ریزی، هماهنگی و شناسایی موجود است و وسایل و منابع روشنایی به قدر کافی موجود نیست.

خصوصیات تک با روشنایی: به غافلگیری نمی‌توان دست یافت یا لازم نیست، زمین و موانع، حرکت سریع را محدود نمی‌سازد، احتمال زیادی وجود دارد که دشمن از وسایل روشنایی استفاده کند، اقدامات کنترلی روزانه لازم است، زمان برای طرح‌ریزی و شناسایی کافی نیست و محدودیت مهمی روی استعمال مهمات منور وجود ندارد.

هنگام شروع تک شبانه، یگان‌ها برابر زمان اعلام‌شده در دستور عملیاتی، از نقطه یا نقاط عزیمت عبور می‌کنند و سپس در خط احتمالی گسترش به حرکت خود ادامه می‌دهند. فرماندهان هنگام تک شبانه بایستی جلوی یگان‌ها حرکت کنند تا قادر به هدایت و کنترل یگان خود باشند (مرکز برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی، ۱۳۸۳: ۵۸ و ۵۹).

- طرح‌ریزی تک شبانه

روش رهبری عده‌ها و فنون طرح‌ریزی تک شبانه، شبیه اقدامات طرح‌ریزی تک روزانه است؛ با وجود این طرح‌ریزی مشروح و طرح مانور ساده برای تک شبانه لازم است.

طرح‌ریزی باید طوری زمان‌بندی شود که به فرماندهان زیردست، زمان لازم را برای اجرای

شناسایی از منطقه در روز و شب بدهد. بهتر است پرسنل مهندس همراه اکیپ شناسایی باشند (مرکز برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی، ۱۳۸۳: ۵۷).

مراقبت زمینی، اولین وسیله کسب اطلاعات مقدماتی برای اجرای تک در منطقه رزم است و به وسیله حد نهایی دید مستقیم مشخص می‌شود. برای اینکه در تاریکی شب نیز مثل روشنایی روز بتوانیم حرکت، رزم و هدف‌یابی کنیم، می‌بایست طرح دید هم تهیه شود. این طرح کاربرد تمام وسایل کمکی دید، روشنایی و مراقبتی شبانه موجود را هماهنگ می‌سازد (فرید و بهرامی (مترجم)، ۱۳۵۹: ۱۸).

طرح دید شبانه باید طوری در تمام رده‌ها هماهنگ گردد که اطمینان حاصل شود. این طرح یگان‌های مجاور را به مخاطره نمی‌اندازد. طرح‌ریزی تک شبانه، با روزانه اختلاف چندانی ندارد. آنچه در حقیقت اهمیت دارد، مسئله پراکندگی است که به سختی باید از آن جلوگیری و یگانگی و یکپارچگی یگان زیر امر حفظ شود. مسائلی از قبیل مداومت عملیات و کار انفرادی که در نتیجه، نقری را در شب به پای کارزار می‌کشد که هنوز خستگی روزانه از تنش در نرفته است برای فرمانده حائز اهمیت است، زیرا توجه به این موضوع از تلفات احتمالی در شب می‌کاهد (فرید و بهرامی (مترجم)، ۱۳۵۹: ۹۹).

به‌عنوان یک قاعده کلی در نظر گرفتن موارد زیر در طرح‌ریزی تک شبانه ضروری است:

- طرح‌ریزی و آمادگی جزء به جزء؛
- آگاهی کامل درباره زمین، دشمن، شرایط جوی و روشنایی موجود؛
- اختفاء و غافلگیری؛
- دستورهای کامل و طرح مانور ساده؛
- تشخیص هدف به آسانی و سادگی؛
- کنترل نزدیک و مداوم عده‌ها؛
- چگونگی تماس‌های ویژه و استفاده از وسایل مخابراتی، به خصوص هنگامی که اختفاء و غافلگیری مورد نظر است؛
- پشتیبانی آماد در شب؛
- داشتن طرح فریب (فرید و بهرامی (مترجم)، ۱۳۵۹: ۱۰۰).

- مانور در تک شبانه

اجرای مانور، فرمانده گردان یا گروه رزمی را ملزم می‌سازد که در مراحل اولیه تک شبانه نیروی کافی را خط مقدم اعزام کند تا بدین وسیله در مراحل اولیه هجوم، منطقه هدف را از وجود دشمن پاک کند. از اجرای مانورهای پیچیده که تفهیم و اجرای آن برای افراد مشکل است، باید خودداری شود.

هدف‌های واگذاری به گروهان و دسته‌ها باید طوری پیش‌بینی و در نظر گرفته شوند که در برد متوسط وسایل دید در شب باشند و به آسانی تشخیص داده شوند. به هر یک از گروهان‌های تک ور، یک منطقه عمل یا سمت تک داده می‌شود. سمت تک، حرکت یگان را در آن سمت محدود می‌کند و این سمت بایستی به خوبی روی زمین، در مجاورت عوارض طبیعی قابل تشخیص باشد. سمت تک را به دو صورت می‌توان تعیین کرد: یا دادن یک گرا یا مشخص کردن یک عارضه قابل تشخیص در روی زمین. با روی کار آمدن وسایل دید در شب، مشکل تماس بصری از بین رفته است و بدین وسیله می‌توان هماهنگی‌های لازم را بین یگان‌ها انجام داد. آنچه درباره مانور شبانه، باید گفته و روی آن تأکید شود، ابتدا اقدامات کنترلی طرح‌ریزی و سپس طرح مانور بسیار ساده آن است (فرید و بهرامی (مترجم)، ۱۳۵۹: ۱۰۰ و ۱۰۱).

- طرح آتش پشتیبانی در تک شبانه

طرح آتش پشتیبانی برای تک شبانه، شبیه طرح آتش پشتیبانی برای تک روزانه است. روشنایی در تک شبانه بر مبنای طرح دید شبانه تهیه می‌شود. روش کنترل جنگ‌افزارهای پشتیبانی و آتش آنها هنگامی که از روشنایی مستقیم استفاده می‌شود، مشابه تک روزانه است. به هنگامی که روشنایی منطقه مد نظر نباشد، در این صورت محدودیت‌های ویژه‌ای را باید برای این جنگ‌افزارها و انتقال آتش آنها از محلی به محل دیگر در نظر گرفت و انجام این کار با وسایل دید در شب کنترل می‌شود و زمانی که غافلگیری مد نظر است، در این صورت فرمانده باید شرایطی را که تحت آن جنگ‌افزار بایستی اجرای آتش کند، اعلام دارد. در حالت غافلگیری، اگر تک پس از مرحله هجوم کشف نشود، آنگاه آتش این جنگ‌افزارها باید روی هدف، پشت هدف یا جناحین هدف قرار داده شود (فرید و بهرامی (مترجم)، ۱۳۵۹: ۱۰۱).

- اقدامات کنترلی در تک شبانه

اقدامات کنترلی مورد استفاده در تک شبانه علاوه بر برخی عوامل کنترلی روزانه شامل موارد زیر است:

- نقاط رهایی: نقطه‌ای است که در آن فرمانده یگان هدایت یگان‌های پایین‌تر را به واحدهای زیردست می‌سپارد. این نقطه باید روی زمین به خوبی قابل تشخیص باشد یا با وسایل قابل دید در شب مشخص شود.

- خط احتمالی گسترش: خط احتمالی گسترش، قبل از هدف و در روی زمین و در جایی قرار دارد که یگان‌های تک‌ور در آنجا آرایش مربوط را برای هجوم اتخاذ می‌کنند. اگرچه قرار دادن این خط بایستی از موانع فاصله داده شود، اما در کلیه موارد امکان دور نگاه داشتن آن از موانع امکان‌پذیر نیست. این خط باید روی عارضه مشخصی از زمین قرار گیرد، در حد فاصله خط هجوم تا هدف باشد و بتوان آن را به وسیله علائم مصنوعی علامت‌گذاری کرد.

- خط حد پیشروی: خط حد پیشروی، یک عامل تأمینی برای یگان است و به منظور محدود کردن پیشروی یگان‌های تک‌ور، انتخاب می‌شود. از خصوصیات خط حد پیشروی آن است که باید روی زمین مشخص و در تاریکی قابل تشخیص باشد.

- وسایل کمک‌کننده برای تک شبانه: وسایلی که برای کمک در تشخیص و کنترل یگان‌ها در شب استفاده می‌شوند عبارت‌اند از: نوارهای شبرنگ روی جداره خارجی لباس، به کار بردن چراغ قوه‌های مجهز با فیلترهای مخصوص برای علامت دادن، شناسایی و سایر علامات استفاده از وسایل دید در شب و تجهیزات مراقبتی و سایر وسایلی که با روح عملیات هماهنگی کامل داشته باشند و اختفا را به نحوی که مد نظر فرمانده است به وجود آورند (فرید و بهرامی (مترجم)، ۱۳۵۹: ۱۰۶).

شرح عملیات‌ها

عملیات فتح‌المبین

عراق هنوز منطقه بزرگی به وسعت بیش از دو هزار کیلومتر مربع از دهلران در شمال تا رقیبه در جنوب را در اختیار داشت که موجب شده بود نه تنها شهرهای این محدوده زیر آتش توپخانه آن

کشور باشند، بلکه به شکلی نگران‌کننده، نیروهای عراقی داخل عمق استان خوزستان سنگر بگیرند (فرید و بهرامی (مترجم)، ۱۳۵۹: ۱۹۰).

به همین دلیل، طرح عملیات فتح‌المبین ریخته شد. برای نخستین بار نیروهای مشترک ارتش و سپاه با بهره‌گیری از واحدهای بسیار بزرگ، حمله به دشمن را آغاز کردند (فرید و بهرامی (مترجم)، ۱۳۵۹: ۱۹۱).

نیروهای ایرانی در چهار قرارگاه قدس، نصر، فجر و فتح سازماندهی شدند. فرماندهی قرارگاه کربلا، با شهید سرهنگ صیاد شیرازی از ارتش و محسن رضایی از سپاه بود و به همین ترتیب، تا پایین‌ترین رده‌ها یک افسر ارتش با یک سپاهی فرماندهی و کنترل عملیات را بر عهده داشتند. با اعلام رمز عملیات در محورهای عین خوش، تپه‌های علی‌گره زد، بلتا و ارتفاعات تینه، شوش و تپه‌های زغن و نهایتاً در شرق ارتفاعات میش داغ و رقابیه به سوی دشمن حمله کردند (فرید و بهرامی (مترجم)، ۱۳۵۹: ۱۹۳). با توجه به نتایج این عملیات، صدام ادعا کرد به خواست خود، نیروهایش را از شمال خوزستان عقب کشیده است، ولی لاشه‌های تانک‌های عراقی همراه بخش بزرگی از منطقه که مملو از اجساد سربازان عراقی بود، این واقعیت را نشان می‌داد که عراقی‌ها به عقب پرتاب شده‌اند (فرید و بهرامی (مترجم)، ۱۳۵۹: ۱۹۸).

اهداف عملیات فتح‌المبین

- خارج کردن دزفول، شوش، اندیمشک، پایگاه چهارم هوایی، راه آهن و جاده اندیمشک- اهواز از برد آتش مؤثر توپخانه عراق؛
- آزادسازی مناطقی چون ده‌ها روستا و جاده پل نادری- موسیان؛
- انهدام حداقل دو لشکر ۱۰ زرهی و ۱ مکانیزه ارتش عراق؛
- دستیابی به خطوط پدافندی مناسب و صرفه‌جویی در نیروی پدافندی مستقر در آن (فرید و بهرامی (مترجم)، ۱۳۵۹: ۱۹۸).

- عملیات بیت‌المقدس

تنها منطقه وسیعی که در منطقه جنوب در دست نیروهای عراقی مانده بود، جبهه جنوبی خوزستان به مرکزیت خرمشهر بود. اکنون فرصت مناسبی بود که نیروهای ایرانی با تجربه دو عملیات

طریق القدس و فتح المبین، قبل از آنکه دشمن قادر به فکر کردن باشد، او را از منطقه باقی مانده خارج سازند (فرید و بهرامی (مترجم)، ۱۳۵۹: ۱۹۹).

در حالی که عراقی‌ها هرگز انتظار نداشتند ایرانی‌ها فقط یک ماه پس از نبرد فتح المبین آماده نبرد دیگر باشند، عملیاتی بزرگ، ساعت ۳۰ دقیقه بامداد دهم اردیبهشت ۱۳۶۱ در جبهه‌ای بسیار وسیع از سوی ایران آغاز شد. در اولین مرحله عملیات، ده‌ها هزار نیروی ایرانی با عبور از خط طولانی دفاعی عراق، رود کارون را پشت سر گذاشتند و به جاده اهواز - خرمشهر مسلط شدند. در مرحله دوم نبرد، ساعت ۱ بامداد دوازدهم اردیبهشت، بخش بزرگی از نیروها از سمت جنوب غربی اهواز به سمت خرمشهر حرکت کردند و سه لشکر عراقی را به محاصره درآوردند، اما عراقی‌ها که در این منطقه دارای نیروی زیادی بودند، اقدام به پاتک‌های سنگین کردند. این پاتک‌ها به قدری سنگین بود که تا پنج روز، مانع پیشروی نیروهای خودی شد، اما حملات نیروهای عمل‌کننده در جناح میانی نبرد سبب شد تا عراق متوجه شود که حمله ایران فقط در یک جبهه چند کیلومتری نیست (فرید و بهرامی (مترجم)، ۱۳۵۹: ۲۰۲). با سقوط جفیر، نیروهای ایرانی با چرخش به سوی جنوب در جاده استراتژیک اهواز - خرمشهر حرکت به سوی باقی مانده نیروهای عراقی را آغاز کردند. تا ده صبح هجدهم اردیبهشت، نیروهای شمالی و جنوبی ایران به یکدیگر پیوستند (فرید و بهرامی (مترجم)، ۱۳۵۹: ۲۰۳).

اقدامات عملیات بیت المقدس را که ۲۴ روز طول کشیده بود، می‌توان در چهار دوره زمانی ارائه کرد: دوره اول، از ۱۳۶۱/۲/۹ تا ۱۳۶۱/۲/۱۶ تصرف سرپل در غرب کارون با عبور از پنج دهانه پل نصب شده روی رودخانه و استفاده از ده‌ها قایق نیروی دریایی و توسعه سرپل تا جاده اهواز - خرمشهر و ترمیم آن در مقابل پاتک‌های دشمن (فرید و بهرامی (مترجم)، ۱۳۵۹: ۲۱۳). دوره دوم، ادامه پیشروی نیروهای ایرانی از منطقه سرپل به طرف مرز و تأمین قسمتی از مرز با انهدام نیروهای دشمن و عقب‌نشینی حجم بالایی از نیروهای عراقی از جبهه کرخه کور و عدم موفقیت قرارگاه نصر در احاطه خرمشهر؛ دوره سوم، اتخاذ مواضع پدافندی و پیدا کردن زمان برای تجدید سازمان و آماده شدن برای احاطه و آزادسازی خرمشهر؛

دوره چهارم، احاطه و محاصره شهر خرمشهر و در نهایت آزادسازی خرمشهر پس از ۲۱ ماه اشغال (فرید و بهرامی (مترجم)، ۱۳۵۹: ۲۰۸).

سال دوم جنگ در حالی پایان یافت که هفده عملیات، کارنامه نظامی قوای مسلح ایران را تکمیل کرده بود. عراق از عمده مناطق اشغالی رانده شد و در بسیاری مناطق نیز به طرف نقاط مرتفع مرز عقب‌نشینی کرد (فرید و بهرامی (مترجم)، ۱۳۵۹: ۲۱۹).

اهداف عملیات بیت‌المقدس

مهم‌ترین اهدافی که در این عملیات دنبال می‌شد، عبارت بودند از:

- انهدام نیروهای عراقی، حداقل بیش از دو لشکر؛
- باز پس‌گیری حدود ۵۴۰۰ کیلومتر مربع از خاک ایران، از جمله شهرهای خرمشهر، هویزه و پادگان حمید؛
- خارج کردن شهرهای اهواز، حمیدیه و سوسنگرد از برد توپخانه عراق؛
- تأمین مرز بین‌المللی (حد فاصل پاسگاه طلائی تا شلمچه)؛
- آزادسازی جاده اهواز - خرمشهر و خارج شدن جاده اهواز - آبادان از برد توپخانه عراق (فرید و بهرامی (مترجم)، ۱۳۵۹: ۲۲۱).

عملیات والفجر ۸

در ساعت ۲۲:۲۰ بیستم بهمن ۱۳۶۴ با شلیک هم‌زمان حدود پانصد توپ، عراقی‌ها را به این خیال انداخت که قرار است ایرانیان دوباره مانند عملیات رمضان و بدر دنبال جدا کردن بصره از خاک اصلی عراق باشند، اما غواصان خط‌شکن، با گذر از عرض اروند و خاموش کردن تیربارها و توپ‌های دشمن، زمینه را برای واحدهای مهندسی جهت احداث پل مساعد کردند. چهل و هشت ساعت پس از آغاز عملیات بود که عراق متوجه رخنه نیروهای ایرانی از جنوب شد (فرید و بهرامی (مترجم)، ۱۳۵۹: ۲۴۹). نبردهای خونین کارخانه نمک در شمال فاو و جاده فاو - ام‌القصر مصداق کامل مقابله نفر با تانک بود و طی هفته دوم نبرد، عراق ۱۰ درصد تانک‌هایش را در جنوب از دست داد (فرید و بهرامی (مترجم)، ۱۳۵۹: ۲۵۰). در هفته سوم نبرد دیگر توانی برای ضربه زدن در ارتش عراقی باقی نمانده بود و بالعکس به دنبال محکم کردن مواضع خود رفتند (فرید و بهرامی (مترجم)، ۱۳۵۹: ۲۵۱). این نبرد که به عملیات والفجر ۸ معروف شد، یکی از بزرگ‌ترین عملیات آبی - خاکی تاریخ بود که حتی ماهواره‌های شوروی و آمریکا را فریب داد.

مرگ هفده هزار عراقی و زخمی شدن ۲۵ هزار نفر دیگر در کنار نابودی ششصد تانک و نفربر و به غنیمت در آمدن ۱۲۰ تانک و نفربر تأیید بزرگی این عملیات است (فرید و بهرامی (مترجم)، ۱۳۵۹: ۲۵۲).

اهداف عملیات والفجر ۸

مهم ترین هدف عملیات، دستیابی به پیروزی قاطع نظامی در جبهه های جنگ بود. آقای هاشمی رفسنجانی در صفحه ۸۸ کتاب بی پرده با هاشمی رفسنجانی می گوید: «فاو یکی از عملیات هایی بود که برای ختم جنگ طراحی کرده بودیم. هدف هم این بود که از جاده ساحلی به ام القصر برویم.» (مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، ۱۳۸۸: ۲۶).

از طرف دیگر، به دلیل موقعیت جغرافیایی شمال خلیج فارس و منطقه فاو، این عملیات دارای اهداف سیاسی و نظامی ویژه ای بود:

- تصرف شهر فاو و تأسیسات بندری آن؛
- تصرف کامل بخش انتهایی اروند رود در دهانه خلیج فارس و تسلط بر منطقه خسروآباد تا روبه روی فاو؛
- تأمین خورموسی در خلیج فارس و امکان تردد کشتیرانی امن به بندر امام خمینی (ره)؛
- تهدید بندر ام القصر، محل استقرار ناوگان نیروی دریایی عراق؛
- انهدام یا تصرف سکوهای پرتاب موشک های ضد سطحی HY2 در رأس البیشه؛
- بستن مسیر تردد ناوگان نظامی و تدارکاتی رژیم بعث عراق (مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: ۲۷).

عملیات کربلای ۴

سپاه برای اولین بار در تدارکی وسیع موفق شده بود ۲۵۰ گردان رزمی را برای یک عملیات سازماندهی، تجهیز و آماده کند که در طول جنگ بی سابقه بود. این عملیات در نیمه های شب ۱۳۶۵/۱۰/۳ آغاز شد. با شروع عملیات، شواهد و قرائن نشان می داد که دشمن از طرح عملیات خودی آگاه شده و با آمادگی و هوشیاری کامل، مهم ترین معبر عملیاتی را مسدود کرده است؛ اما این هوشیاری دشمن که با دریافت اطلاعات ماهواره ای و جاسوسی از آمریکا حاصل شده بود،

نتوانست از شکسته شدن خطوط مستحکم ارتش عراق جلوگیری کند. در این عملیات برای نخستین بار خط دشمن در شلمچه شکسته شد، اما با وجود شکسته شدن خطوط دشمن، امکان تداوم عملیات میسر نبود؛ بنابراین به منظور حفظ قوا و طراحی عملیاتی دیگر، از ادامه نبرد صرف نظر شد (رشید و دیگران، ۱۳۸۹: ۷۶).

اهداف عملیات کربلای ۴

- دور کردن آتش دشمن بعثی و عقب راندن آن از شرق و شمال بندر خرمشهر؛
- آزادسازی و تصرف شلمچه و پیشروی به سوی بصره؛
- نزدیک شدن به شهرستان بصره و تأسیسات و بنادر و مراکز حساس این استان؛
ورود به این منطقه، علاوه بر منظور اولیه که دور کردن دشمن از خرمشهر بود منظور ثانویه‌ای داشت که نزدیکی به شهرستان بصره بود (رشید و دیگران، ۱۳۸۹: ۳۴۱).

- عملیات کربلای ۵

این عملیات در نوزدهم دی تنها دو هفته پس از عملیات کربلای ۴ کلید خورد. حمله ساعت ۲ بامداد آغاز شد. هدف اصلی نبرد، نزدیک شدن به بصره و ایجاد شکاف بین سپاه‌های سوم و هفتم عراق بود. دشمن در برخی مواضع به کلی غافلگیر شد، اما در برخی مناطق مقاومت قابل ملاحظه‌ای از خود نشان داد. فرو ریختن مواضع دشمن در سیل‌بندها و کانال ماهی، موجب الحاق برخی واحدهای عمل‌کننده به یکدیگر شد، اما در منطقه پنج ضلعی، دشمن مقاومت خود را لحظه به لحظه افزایش می‌داد (جعفری، ۱۳۹۰: ۲۶۰).

در محور شمالی، پاسگاه بویان به تصرف نیروهای ایران در آمد و به طور کلی در اطراف کانال پرورش ماهی وضعیت مناسب ذکر شد. با ورود نیروهای تازه‌نفس عراقی، پاتک بزرگی انجام گرفت که موجب خارج شدن دوباره پاسگاه بویان از دست نیروهای ایرانی شد (جعفری، ۱۳۹۰: ۲۶۱).

در محور جنوبی، فشار دشمن که بالغ بر بیست ۲۰ پاتک به سمت شرق کانال پرورش ماهی بود، موجب عقب راندن قرارگاه‌های عملیاتی قدس و نجف شد. این پاتک‌ها گرچه دفع شدند، به نیروهای ایرانی نشان داد که شانس برای حمله از این جبهه ندارند (پوراحمد، ۱۳۹۰: ۳۴۴).

در روز سوم، دوباره حملات سراسری از شمال، جنوب و مرکز آغاز شد و افراد قرارگاه قدس توانستند بیشترین پیشروی را انجام دهند که نتیجه آن، تصرف نهر دوعیجی و تسلط بر جاده شلمچه - بصره بود. در شمال منطقه نیز خطوط کانال ماهی در برخی مسیرها شکسته شد، اما الحاق نشدن نیروها در نوک کانال پرورش ماهی، عدم پاکسازی دشمن در شرق نهر جاسم و تأمین نشدن کافی جاده شلمچه - بصره سبب شد همچنان اهداف اصلی عملیات محقق نشود (پوراحمد، ۱۳۹۰: ۳۴۶).

ورود نیروهای تازه نفس ایرانی سبب شد از روز پنجم، دوباره ورق به سود ایران برگردد و حملات در تمام جبهه‌ها از سر گرفته شود. در بسیاری محورها، خطوط دفاعی عراق شکافته شد، به ویژه در جنوب، جزیره بوارین و ام‌الطویل به تصرف در آمد، مواضع خودی در نهر الجاسم تثبیت شد و طرفین پس از پانزده روز جنگ، به حفظ مناطق تحت اختیار بسنده کردند (جعفری، ۱۳۹۰: ۲۶۳).

عملیات کربلای ۵ را می‌توان خونین‌ترین عملیات تاریخ جنگ ایران و عراق دانست. در این نبرد عراق با قبول حداقل ۹۰ هزار کشته و زخمی، هشتصد تانک و نفربر و چهل هواپیمای خود را از دست داد (رشید و دیگران، ۱۳۸۹: ۷۷).

اهداف عملیات کربلای ۵ -

اهداف عملیات کربلای ۵ را می‌توان شامل موارد ذیل دانست:

- طرح‌ریزی این عملیات و با بهره‌گیری از موقعیت برتر سیاسی - نظامی و افزایش فشار به حامیان جهانی و منطقه‌ای عراق برای فراهم‌سازی کسب پیروزی نظامی؛
- انهدام نیروهای دشمن در منطقه عملیاتی غرب اروند؛
- پاسخ‌گویی به شرارت‌های دشمن در حمله به مناطق مسکونی؛
- نزدیک شدن به شهر بصره و تأسیسات و بنادر و مراکز حساس این منطقه.

مصاحبه

«یکی از عواملی که باعث شد جمهوری اسلامی به سمت تک‌شبهانه برود، ضعف سیستم‌های کاشف دشمن در شب‌ها بود.»^۱

۱- مصاحبه با سردار اباذری، ۱۳۹۲.

«بחי که با بچه‌ها درباره تک شبانه داشتیم، این بود که ما هیچ وقت در طول عملیات‌های گذشته نتوانستیم این مسئله سیستم‌های کشف دشمن را در روز حل کنیم. دشمن به خاطر داشتن یک شبکه اطلاعاتی همه‌جانبه، یعنی استفاده از عکس‌های ماهواره‌ای، سیستم عکس‌برداری اطلاعاتی، همیشه بر حرکات ما اطلاع داشت؛ لذا مجبور بودیم به سمت تک شبانه برویم.»^۱

«مجموعه حرکت‌هایی که برای عملیات انجام می‌دادیم، برای دشمن مشهود بود به لحاظ داشتن سیستم‌های کشف خوبی که در اختیار داشت؛ لذا فرماندهان در راهبرد جدید به این نتیجه رسیده بودند که بایستی برای خنثی کردن بخشی از این عوامل به سمت تک شبانه برویم.»^۲

«ما اگر در پی حذف سیستم‌ها و عوامل کاشف دشمن نبودیم، تمام تلاشمان در طرح‌ریزی‌ها از بین می‌رفت، چون به هر حال دشمن در این زمینه مسلح بود و ما به خصوص در بحث عبور از معبر نمی‌بایست دیده می‌شدیم و این در شب تقریباً قابل قبول بود.»^۳

«تک شبانه باعث جلوگیری از استفاده عراق از پشتیبانی‌هایش به خصوص هوایی و کاهش تأثیرات آتش توپخانه این کشور می‌شد؛ بنابراین ذهنیت فرماندهان جنگ به طرف این تاکتیک هدایت شد.»^۴

«واقعاً یکی از عوامل اصلی پیروزی‌های ما، استفاده از نیروهایی بود که از مرگ نمی‌ترسیدند بلکه آن را آرزو می‌کردند. مشخص است که به کار بردن نیروی این چنینی در هر بخشی از جنگ می‌توانست بازدهی خوبی داشته باشد. البته این حرف به معنای بی‌برنامه عمل کردن نبود.»^۵

تجزیه و تحلیل یافته‌های اسنادی و کتابخانه‌ای

آنچه که در تجزیه و تحلیل شکست راهبرد اولیه در ابتدای جنگ در مقابل هجوم سراسری عراق در یافته‌های اسنادی و کتابخانه‌ای می‌توان به آن اشاره کرد، این است که ساختار تشکیلاتی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی به‌عنوان نیروی کلاسیک تحت تأثیر عوامل داخلی مانند وقوع

۱- مصاحبه با سردار نوراللهی، ۱۳۹۱.

۲- مصاحبه با سردار صفاری، ۱۳۹۱.

۳- مصاحبه با سردار عابدی، ۱۳۹۲.

۴- مصاحبه با برادر شمشکی، ۱۳۹۲.

۵- مصاحبه با سردار صفاری، ۱۳۹۲.

کودتا توسط برخی عناصر خودفروخته و اهمال و خیانت ناشی از حاکمیت لیبرال‌ها و همچنین عوامل خارجی مانند تحریم‌های همه‌جانبه، که شامل تجهیزات نظامی نیز می‌شد، قادر به مقابله با ارتش کاملاً مجهز شده عراق در جنگی کلاسیک نبود؛ بنابراین مسئولان وقت اعم از نظامی و سیاسی در صدد چاره‌جویی برآمدند که این چاره‌جویی تغییرات در راهبرد اصلی جنگ را در برداشت. دیدگاه افراد شاخصی مانند شهید باقری، سردار رشید، سردار رضایی و برخی دیگر از چهره‌های برجسته نظام چنان که در این یافته‌ها از آنها نام برده می‌شود، در تدوین و اتخاذ راهبرد جدید نقش بسزایی داشته است. راهبرد جدید شامل مؤلفه‌های جدیدی بود که در آن مؤلفه اتخاذ تاکتیک‌های جدید با اتکا بر نیروی پیاده و اجرای عملیات در شب، به‌عنوان اصلی‌ترین شاخصه این راهبرد توانست دیدگاه فرماندهان را جلب کند و این تاکتیک، تا آخر جنگ به رغم پی بردن عراق به این تاکتیک، تداوم بیابد.

تجزیه و تحلیل یافته‌های مصاحبه

در تجزیه و تحلیل یافته‌های مصاحبه با کارشناسان، در تأیید و درستی پاسخ به سؤال‌ها، با توجه به یافته‌ها، اهمیت مؤلفه دوری کردن از توانمندی‌های عراق - ممانعت دشمن در بهره‌برداری از توانمندی‌هایش - نسبت به سایر مؤلفه‌ها بیشتر است. این موضوع از طرف اکثریت قریب به اتفاق مصاحبه‌شوندگان مورد تأیید بود. هرچند مؤلفه‌های دیگر هم نقش اساسی در گرایش نظر فرماندهان و مسئولان به طرف تک‌شبهانه داشته‌اند و تبعاً در مثبت ارزیابی کردن آنها نسبت به تغییر راهبرد جمهوری اسلامی در زمین‌گیر کردن ماشین جنگی عراق و ایجاد تعادل بین دو طرف در گیر مؤثر بوده است. بنابراین، یافته‌های این قسمت هم مؤید درستی سؤال‌هاست.

همچنین، به زعم همه کارشناسان و صاحب‌نظران، به رغم ورزیدگی و هوشیاری نیروهای آمریکایی نسبت به غنی بودن این تاکتیک نزد نیروهای مسلح جمهوری اسلامی و به‌کارگیری آن در نبرد احتمالی، باز هم به لحاظ محدودیت‌هایی که این تاکتیک، هم به لحاظ روانی و هم به لحاظ نقایصی که در به‌کارگیری تجهیزات و فناوری آمریکایی ایجاد می‌کند، برای نیروهای مسلح خودی در اولویت قرار دارد و می‌توان از آن در مقابل حملات احتمالی آمریکا استفاده کرد. هرچند در این زمینه بسیاری از مصاحبه‌شوندگان قائل به این مسئله بودند که با توجه به

پیشرفت‌های تکنولوژیکی ارتش آمریکا و تجارب جنگ‌های سلطه و همچنین وجود تجربه جنگ عراق با ایران، تک شبانه تا حدود زیادی تأثیرات اساسی خود را از دست داده است.

نتیجه‌گیری

واقعاً یکی از برتری‌های عراق نسبت به ما (ایران) مقدمات این کشور بود؛ به هر حال عراق توانسته بود با کمک شرق و غرب، مقدمات و ملزومات جنگ را قبل از شروع جنگ و تا پایان جنگ تا حد بسیار مطلوبی فراهم کند؛ به خصوص در زمینه تانک و ادوات و پشتیبانی‌ها و تجهیزات هوایی و موشکی و در اختیار گرفتن یک شبکه اطلاعاتی همه‌جانبه، یعنی استفاده از عکس‌های ماهواره‌ای، سیستم عکس‌برداری اطلاعاتی. برخورداری از این امکانات باعث شده بود که همیشه بر حرکات ما اطلاع داشته باشد. از طرفی ما هم درگیر تحریم‌ها و سیاست‌های دولت موقت، و به هم ریختگی زمان بنی صدر در مسائل سیاسی، و ترورها بودیم که به دست منافقین انجام می‌گرفت؛ بنابراین با تغییر راهبرد جنگ، یکی از رویکردها حرکت به سمت تک شبانه بود. در مدت هشت سال دفاع مقدس در عملیات‌های که اجرا شده، که برخی از آنها با موفقیت‌های صد در صد و برخی هم با درصدهای بالا از پیروزی بهره‌مند بوده و بعضی هم به لحاظ کسب نتیجه با موفقیت همراه نبوده، از ویژگی‌های منحصر به فردی برخوردار بودند. به اقرار کسانی (داخلی - خارجی) که اخبار جنگ عراق علیه ایران را رصد می‌کردند، این عملیات‌ها حاوی نکات بدیل و قابل توجه بسیاری بودند که در میان آنها، آنچه بیش از ویژگی‌های دیگر خودنمایی می‌نمود، استفاده از شرایط تاریکی و تک شبانه بود که به نحو بسیار عالی از سوی رزمندگان طراحی، رعایت و اجرا می‌شد. حتی عراقی‌ها نیز به این موضوع معترف بودند و آن را از عوامل اصلی پیروزی‌های ایران می‌دانستند.

حال با توجه به یافته‌های تحقیق و آنچه برای محقق بعد از تجزیه و تحلیل یافته‌ها در سه بخش کتابخانه‌ای و اسنادی، پرسش‌نامه و مصاحبه مسلم شد، موارد زیر را شامل می‌شود:

- جبران کمبودهای تجهیزاتی و آتش‌ها؛
- آثار روانی شب؛
- کاهش تلفات و ضایعات؛

- بهره‌برداری از نقاط ضعف دشمن و استفاده از نقاط قوت خودی؛
- ممانعت از بهره‌برداری دشمن از توانایی‌هایش؛
- ایجاد تعادل نسبی در توان رزمی؛

پیشنهاها

۱. یگان‌های رزم به منظور پیشگیری از شکست‌ها و ناکامی‌ها در عملیات‌های آینده تلاش کنند از تجارب به‌دست آمده در عملیات‌های هشت سال دفاع مقدس استفاده کنند؛ به خصوص عملیات‌هایی را که در آنها با شکست مواجه شده‌ایم، در مانورها بررسی و مطالعه کنند و با به‌کارگیری تکنیک‌ها و تاکتیک‌های مناسب، شایستگی خود را در رزم‌های آینده افزایش دهند.
۲. می‌بایست تمام نیازهای پژوهشی و تحقیقاتی را که در ارتباط با دفاع مقدس است، فهرست کنیم و در اختیار پژوهشگران و محققین مربوط قرار دهیم.
۳. تجربیات جنگ، امانتی است که به واسطه مجاهدت‌ها، پشتیبانی‌های مردمی و ریخته شدن خون بهترین جوانان این مرز و بوم به‌دست آمده است؛ بنابراین ضروری است مسئولان و فرماندهان دفاع مقدس با محققین این‌گونه موضوعات نه‌تنها همکاری کنند، بلکه برای ماندگاری تجربیات، به‌دنبال انتقال این تجارب به نسل‌های جدید نظامی باشند و در این راه حتماً برنامه داشته باشند و وقت بگذارند.
۴. ثبت اسناد و مدارک مربوط به عملیات‌های هشت سال دفاع مقدس در کتابخانه‌های مراکز آموزشی، به صورت کتاب‌های مرجع توصیه می‌شود.
۵. ایجاد سایت‌های مختلف در ارتباط با عملیات‌های هشت سال دفاع مقدس به صورت تخصصی و تک‌های شبانه موفق در مراکز آموزشی و دانشکده‌های نظامی در سپاه پاسداران و ارتش؛
۶. انتشار نشریه‌های مختلف ماهانه در ارتباط با عملیات‌های هشت سال دفاع مقدس، به خصوص تک‌های شبانه در مراکز آموزشی توسط معاونت‌های پژوهشی؛
۷. اطلاع‌رسانی از توانمندی‌های همه‌جانبه دشمن و همچنین اطلاع‌رسانی از نقاط ضعف نیروهای آمریکایی به نیروهای مسلح؛

۸. بازنگری، تمرین و آموزش صفر تا صد رزم شبانه با استفاده از فناوری‌های در اختیار با توجه به نتایجی که در بخش نتیجه‌گیری به‌دست آمده و به‌خصوص در زمینه تربیت و آموزش نیروهایی که دارای پنج ویژگی برجسته عاشورایی عمل کردن، مقاومت جسمانی بالا، مهارت در تیراندازی شبانه، مهارت در رزم انفرادی و اطاعت‌پذیری بالا باشند.
۹. تمرین و مانورهای آموزشی شبانه، همچنین تمرین‌های تاکتیک‌های رزم شبانه توسط یگان‌های رزم در سطح آموزش‌های عمومی و تخصصی به شکل روش جاری پیشنهاد و با جدیت تأکید می‌شود.
۱۰. یگان‌های رزم نسبت به تهیه و تأمین تجهیزات شبانه شامل انواع دوربین‌ها، سلاح‌ها، لباس و ادوات جنگ شبانه و تمرین‌های تاکتیک‌های رزم شبانه با این تجهیزات با جدیت اقدام کنند.
۱۱. مراکز آموزشی نسبت به اصلاح آموزش‌های عمومی و تخصصی در ارتباط با تمرین‌های رزم شبانه و تاکتیک‌های جنگ شبانه تدابیر جدی اتخاذ کنند.

منابع

- ۱- فرید، غلامعلی و بهرامی (مترجم)، هوشنگ (۱۳۵۹)؛ دستور رزمی عملیات شبانه و تجهیزات دیده‌بانی در شب (۳۶-۳۱)، تهران.
- ۲- تولیت کاشانی، سید اصغر (۱۳۸۰)؛ بررسی عوامل مؤثر بر انتخاب زمان عملیات والفجر هشت.
- ۳- پوراحمد، احمد (۱۳۸۶)؛ جغرافیای عملیات ماندگار دفاع مقدس، تهران: بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس.
- ۴- جعفری، مجتبی (۱۳۸۹)؛ اطلس نبردهای ماندگار نیروی زمینی ارتش، تهران: سوره سبز.
- ۵- جعفری، مجتبی و غفوری، علی (۱۳۹۰)؛ آخرین نبرد، تهران: سوره سبز.
- ۶- دانشکده فرماندهی و ستاد (۱۳۵۷)؛ آیین متجاوز، تهران.
- ۷- دانشکده فرماندهی و ستاد سپاه (۱۳۷۶)؛ اصول و قواعد اساسی رزم، گروه زمینی، تهران.
- ۸- دستور رزمی عملیات (۵-۱۰۰) (۱۳۵۷)؛ تهران: چاپخانه ارتش.
- ۹- رشید و دیگران (۱۳۵۷)؛ اطلس جنگ ایران و عراق، تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ.
- ۱۰- کالینز، جان ام (۱۳۵۷)؛ استراتژی بزرگ، ترجمه کوروش بایندر، تهران: وزارت امور خارجه، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.
- ۱۱- مرکز فرهنگی سپاه (۱۳۷۵)؛ کارنامه عملیات سپاهیان اسلام در هشت سال دفاع مقدس، تهران: معاونت انتشارات.
- ۱۲- مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ (۱۳۸۸)؛ عملیات والفجر ۸ (مجموعه مقالات).
- ۱۳- مرکز برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی (۱۳۸۳)؛ اصول و دکترین رزم زمینی.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی